

OBITELJ-DIJETE-ŠKOLA

Između javnosti i privatnost¹

ANČI LEBURIĆ
INGA TOMIĆ-KOLUDROVIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 316.4
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno
: 1997-11-12
Received

U tekstu se ilustriraju interesantniji aspekti obiteljskog *background-a* učenika viših razreda jedne splitske osnovne škole, kao i neki temeljni momenti roditeljskog socio-ekonomskog, statusnog, te opće-društvenog *millieua*. Naročito se tretiraju specifičnosti interakcija koje se razvijaju u tim kontekstima između roditelja i njihove djece.

U cjelini se, dakle, oslikava empirijsko stanje "snimljeno" anketnim istraživanjem početkom 1996. godine.

Moguće je uopćeno zaključivati kako naši mladi usko vezuju ljubav - zdravlje - sreću - blagostanje. Taj četveročlani suodnos kao da je većini svojevrsan životni moto. U spletu društvenih odnosa, škola kao institucija i učitelji kao nositelji nastavnog procesa nisu izolirani činitelji, premda se očituju opći povici spram njihove pasivnosti.

Većina empirijskih nalaza ulijeva optimizam i nadu u bolje sutra, ali i učvršćuje naše spoznaje kako nema zatvorenog društvenog prostora, očišćenog od problema bilo koje ili kakve vrste.

KLJUČNE RIJEČI: obitelj, škola, empirijsko istraživanje, socijalne interakcije

¹ U tekstu se prezentira dio empirijskih rezultata iz sociološkog istraživanja realiziranog u splitskoj osnovnoj školi "Split 3", tijekom siječnja 1996. godine. Radi se o istraživačkom projektu koji su sponzorirala dva medija i jedno izdavačko poduzeće. To je prvo istraživanje u Hrvatskoj u kojem su sudjelovali (i bili istovremeno anketirani) učenici i njihovi roditelji, te prvo takvo istraživanje deskriptivnog tipa, koje je u potpunosti volonterski obavljeno. Inače, neke od rezultata tog istraživanja autorica (A.L.) je prezentirala u referatu održanom na sociološkom skupu "Dani Rudija Supeka: Zanat sociologa", u Zagrebu, 26. travnja 1996. godine.

Teorijske pretpostavke i teze (ciljevi istraživanja)

Od masovnog i obaveznog školovanja kao proizvoda industrijske modernizacije očekivalo se da će služiti reprodukciji društvenog poretka. Stoga u osnovi svih modernih društava postoji uvjerenje da je škola najpresudniji aparat za promjenu učeničkih stavova i motivacije. Za tu je pretpostavku konstitutivna tzv. "ideološka iluzija" (Ule, 1990,69), prema kojoj škola ima moć nad djecom i mladima, koju još dodatno uspostavlja i jača pedagogizacija ideologije. Imaginarno uvjerenje o motivacijskom utjecaju škole kao institucije na učenike, što ga Mirjana Ule naziva "pedagoškom iluzijom" (Ibidem, 68), mžna je pretpostavka postojanja svih školskih ustanova i organiziranog masovnog obrazovanja.

Međutim, niz suvremenih socioloških i socijalno-psiholoških empirijskih istraživanja, koja su posljednja dva desetljeća ispitivala efekte školovanja, te kvalitetu osnovnih škola, odnosno učitelja u Europi, Južnoj Americi i Japanu, ističu kako su životni uspjesi, akademska promaknuća, te interesi za studijem znatno više uvjetovani "obiteljskim 'backgroundom'", negoli nizom školskih aspekata (istraživanje Stephen P. Heyneman & William A. Loxley, 1983). "Pedagoška iluzija" kao pretpostavka o presudnoj ulozi škole u motiviranju učenika zanemarila je, tvrde istraživači, činjenicu da ni jedan čovjek, medij ili institucija ne može "motivirati" drugog čovjeka, ukoliko ta motivacija nije izraz njegovih vlastitih svjesnih ili nesvjesnih motiva (Ule, 1990,69).). Dakle, škola može motivacijski utjecati na učenike samo ako oni u tom utjecaju vide i vlastiti interes. Zato se utjecaj škole i obrazovnog sustava na mlade u posljednje vrijeme sve češće povezuje s obiteljskom situacijom, socio-ekonomskim, statusnim i opće-društvenim obiteljskim *milleauom*, te odnosima i interakcijama koje se razvijaju u tim kontekstima.

Doduše, obim i sadržaj takvih ispitivanja variraju, ovisno o gospodarskoj razvijenosti dotične zemlje. Na žalost, u našim uvjetima vrlo rijetko se u školama poduzimaju istraživanja sličnog tipa, budući da je nerijetko razlog nedostatak financija, možda i interesa, te zaboravljenog entuzijazma, koji je suzbila (post)ratna stvarnost, kao i brojne neprilike koje nas pritišću, kao pad društvenog standarda, opće osiromašenje, marginaliziranje, rastakanje obiteljske harmonije, radikalne promjene načina života, itd.

Jedan od ciljeva našeg istraživanja bio je pokazati kako je pretpostavka da škola samostalno oblikuje i mijenja stavove i motivacije učenika, koja je kao "ideološka iluzija" uspostavljena pedagogizacijom ideologije u svim modernim društvima, dovedena u pitanje postmodernim teorijama obrazovanja. Nova individualizacija i pluralizacija mladosti u postindustrijskim društvima proizvela je, između ostalog, i suprotstavljanje

mladih tzv. "pedagoškom odnosu" kao temeljnom načinu na koji su institucije industrijskog društva, posebno škole koje su institucionalizirale taj odnos, disciplinirale generacije djece i mladih. Tzv. "funkcionalne škole" koje izbjegavaju eksplicitnu ideologiju, sve češće izazivaju nezadovoljstvo i otpore i među mladima, ali i među roditeljima i nastavnicima. Zaostajanje obrazovnih rezultata u odnosu na očekivanja, te sve prisutnija anomija i neuspjeh, čak i kod nadarenih učenika, pokazuju da masovne školske institucije koje je proizvela industrijska moderna, usprkos svim pokušajima reformi i modernizacije nastave sve više gube dodir s mladima.

Individualizacija životnih stilova mladih u razvijenim, postindustrijskim društvima istovremeno proizvodi potrebe i za individualizacijom načina školovanja i nastave, te za promjenom odnosa među učenicima i nastavnicima. U situaciji u kojoj se dovode u pitanje sve unaprijed definirane uloge, fleksibilniji međusobni odnos između nastavnika i učenika pretpostavka je i suvremenih škola. S takvim zahtjevima školovanju nestaje i potreba za "pedagoškim odnosom" i unaprijednim autoritetom nastavnika. U procesu nove modernizacije koja je zahvatila sve razvijene zemlje, stoga, umjesto jačanja socijalnog discipliniranja djece i mladih kroz "pedagoški odnos" i "pedagošku iluziju", sve presudnija postaje uloga obitelji.

Budući da se u međuvremenu individualizirana i pluralizirana iskustva svakidašnjice učenika i roditelja počinju sve više razlikovati od iskustava koje nudi škola, djelovanje škole kao institucije postaje sve problematičnije. Nužni konsenzus između roditelja, učenika, nastavnika, te vodećih društvenih institucija, konsenzus o legitimnosti i učinkovitosti pedagoškog odnosa za društveno uređenje, doveden je u pitanje zbog, kako kažu istraživači, nesklada između realnog svakidašnjeg življenja i realnog doživljaja škole (Ule, 1990,71). Sociolozi i istraživači školstva tvrde, naime, da se u školama, istovremeno sa službenom nastavom i službenim nastavnim planom, odvija i tzv. prikriveni plan učenja, kroz koji učenici "uče" na temelju realnih odnosa u interakciji s nastavnicima i institucijama društva, s jedne strane, te roditeljima i obiteljskim backgroundom s druge strane. Službena školska doktrina tako, primjerice, zagovara intrinzičnu motivaciju učenika u učenju, suprotno učenju za ocjene. Realno iskustvo ponašanja u školi, pak, potiče efikasnu motivaciju i konkurentne odnose među učenicima. Službeno ponašanje u školi zagovara egalitarizam, nasuprot elitizmu. Realno, pak, škole proizvode takvu socijalnu selekciju učenika koja potiče postojeću slojnu diferencijaciju. Službena školska doktrina zagovara demokratske postupke i odnose i među nastavnicima, učenicima i školama. Realno se, pak, učenici uče distancirati od pritiska institucija, te modele svog identiteta u smislu uspješnosti ili neuspješnosti i mjerila za međusobno uspoređivanje više usvajaju u obitelji, nego u školi.

Raskorake između službene školske doktrine i realne školske prakse ustanovljavaju brojni teoretičari školstva (Ibidem).

Osim činjenice da je u 90-im godinama doveden u pitanje konsenzus o legitimnosti i učinkovitosti pedagoškog procesa kod svih sudionika odgojno-obrazovnog sustava u razvijenim, postindustrijskim društvima, sociolozi istovremeno upozoravaju da je za devedesete specifična i kriza autoriteta koja pogađa ne samo nastavnike i školu, nego i roditelje i obitelj općenito. Istovremeno, međutim, mladi sve više ovise o obitelji, te svijet roditeljskog doma sve rjeđe doživljavaju kao suprotnost.

Novija istraživanja mladih u Njemačkoj (*Jugendwerk der Deutschen Sell*, 1992) ne samo da ne bilježe generacijski konflikt, nego dapače, sve veću ovisnost mladih o njihovim obiteljima. Komunikacija s roditeljima i boravak u obiteljskom okruženju nisu više opterećeni konfliktom, nego, suprotno, zadovoljstvom i sigurnošću. Sporazum o međusobnom poštivanju i afektivna blizina, odnosu roditelja i djece daje specifičnu liberalnu notu.

Stoga smo pažnju u našem istraživanju usmjerili prema problemima obiteljskog načina življenja. Zanimalo nas je kakvo je obiteljsko okružje odgojno-obrazovnog sustava; koje su njegove sociološke odrednice; o kakvim je utjecajima riječ (smjeru, intenzitetu); kako se mladi pripremaju za "postindustrijsko" doba, itd. Uoči istraživanja pitali smo se i o specifičnostima položaja mladih u Hrvatskoj. Koliko je njihovo življenje i socijalizacija, u državi nastaloj raspadom komunizma i uvučenoj u rat, opterećeno nepredvidivim proturječnostima? Može li u tom kontekstu upravljanje procesima odrastanja biti identično načinima odrastanja mladih u postindustrijskim društvima? Zbivaju li se u kontekstu promjena koje su označile prekretnicu cjelokupne društvene organizacije i radikalne promjene u organizaciji njihova vlastitog i obiteljskog životnog tijeka ili naši rezultati impliciraju neke alternativne hipoteze u tom kontekstu? Jesu li okolnosti u kojima se našla većina obitelji u hrvatskom društvu u trenutku istraživanja s problemima koji impliciraju potencijalnu disfunkcionalnost prosječne (splitske) obitelji, pridonijeli da anketirani roditelji sami sebe percipiraju kao kontroverzan i marginalan društveni sloj? U situaciji poremećenih društvenih vrijednosti, normi i predodžbi cilja, većina obitelji same sebi postavljaju ciljeve, pronalaze smisao i razvijaju načine ponašanja koji se njima osobno čine primjereni i prikladni za življenje. U tom kontekstu, "pedagoški" utjecaj obiteljske situacije postaje presudniji za učeničku "sliku o sebi", od pedagoškog učinka škole.

Metodološke naznake o istraživanju

Temeljna namjera istraživača bila je ispitati različite sadržaje odnosa: učenici - roditelji - škola. Interakcija među njima tretirana je kao nezavisna varijabla, koja je optimalno operacionalizirana, pa se oko nje okupljaju sve ostale zavisne varijable. To su: 1. Komunikacija na svim nivoima-među mladima, između učenika i roditelja (kazne, nagrade), te između učenika i nastavnika (prijenos znanja, ocjenjivanje, ispitivanje) itd. 2. Odgojni momenti - posebno uloga roditelja (međusobno druženje), ali i nastavnika u odgoju mladih (razgovori o temama koje zanimaju mlade ljude) i sl. 3. Metode učenja - roditeljska pomoć u učenju, mišljenja o nastavnom programu, školskim aktivnostima, uvjetima učenja i radu u školi, itd. 4. Aspekti obiteljskog načina života: zadovoljstvo uvjetima življenja, stanom, poslom i brojnim drugim svakodnevnim problemima. 5. Potencijalna žarišta tzv. ovisničkog ponašanja, straha, nezadovoljstva i sličnih stanja, te socijalno neprimjerenih ponašanja među učenicima. 6. Percepcije osobnih budućih života od strane učenika i roditelja.

Istraživanje je bilo anketnog tipa. Korištena su dva različita pismena upitnika (jedan namijenjen učenicima - 45 pitanja, a drugi njihovim roditeljima - 44 pitanja).

Osnovni skup učeničke populacije od petih do osmih razreda ispitan je u cijelosti. Naime, u istraživanju su sudjelovali oni učenici koji su na dan izvođenja anketiranja bili prisutni u školi - njih 516 od ukupno 534 koliko ih je upisano u te razrede, a anketiranjem je realiziran uzorak od 309 ili 57.87% od (namjeravanog) ukupnog broja učenika. Svakom trećem anketiranom učeniku podijeljen je po jedan roditeljski upitnik, pa je bilo planirano aketirati ukupno 201-og roditelja. U povratu smo dobili tek 50-ak posto onih koji su pristali na suradnju. Tako je zapravo ispitan 121 roditelj.² Dakle, ostvaren je skoro 60-postotni uzorak učeničke populacije, koji je prema vrsti reprezentativan, proporcionalan, namjeran. Sličan po vrsti, roditeljski uzorak ostvaren je u obimu od 22.66%.³

² Simptomatičan je, dakle, ostatak od oko 42% učeničkih upitnika i oko 50% od podijeljenih roditeljskih upitnika. Kako interpretirati taj neodaziv i o kojoj se vrsti "cenzure" radilo: onoj od strane razrednika, ravnatelja ili je riječ o "auto-cenzuri" od strane učenika/roditelja? Vjerojatno je posrijedi ova posljednja "vrsta" cenzure. Naime, pretpostaviti je kako su veća kritičnost, osobna ogorčenost i slična stanja, indirektno uvjetovali svojevrsnu "auto-cenzuru" koja se očitovala uskraćivanjem povrata ispunjenog upitnika razrednicima. Oni su, pak, u ovom istraživanju bili u ulogama anketara.

³ S obzirom na vremenski obuhvat istraživanja, terenska faza je realizirana tijekom prosinca 1995 i u siječnju 1996 godine. Obrada rezultata (SPSS za Windows-e) i njihova prezentacija obavljena je u veljači 1996.

Rasprava o istraživačkim rezultatima

Zaposlenost roditelja, druženje s djecom i provođenje slobodnog vremena (interakcije: roditelji - djeca)⁴

Orijentiranost na obitelj temeljni je način ponašanja učenika u našem istraživanju. Roditelji i djeca ne samo da su međusobno orijentirani u svakidašnjim situacijama, nego su i izuzetno interakcijski međusobno usmjereni kada je u pitanju učenje. Odrasli pomažu mladima u učenju, prate njihovo školovanje i intenzivno u njemu sudjeluju.

Rezultati kazuju da više od polovice (57.9%) roditelja ima stalan posao, a više od dvije trećine (oko 77%) momentalno radi, što su vjerojatno realni i ne tako zabrinjavajući podaci. Istovremeno, kod malo više od polovice učeničke populacije, radi se o poslovno angažiranim roditeljima i obiteljima u kojima oba roditelja rade. To nije prevelik omjer, ali nije niti nepovoljan, s aspekta općih društvenih kretanja fenomena nezaposlenosti i drugih nepovoljnih aspekata društvenog razvitka u periodu tranzicije. Moguće je, stoga, zaključivati kako se polovica ispitanih roditelja ne smatra pretjerano zauzetima. Slična je situacija i kod učenika, koji tvrde da nisu pretjerano zauzeta djeca. Uostalom, roditelji sebe doživljavaju u većini kao obiteljske tipove. Zato oni svoje slobodno vrijeme, te načine i sadržaje dokolice, podređuju zahtjevima i potrebama članova svojih obitelji.

Najomiljenija mjesta za izlaske su stanovi prijatelja, posjete rodbini, šetnje po splitskim šetalištima ili odlasci u omiljene restorane, uglavnom pizzerie. Mišljenja i stavovi roditelja i učenika većinom se isprepleću, čak i poistovjećuju, što znači da su ispitanici u većini istinito odgovarali na ponuđena pitanja.

Ali, istovjetnost odgovora u nekim pitanjima, te njihova sličnost u drugim slučajevima (kada su na primjer dovedena u situaciju da odgovaraju na tzv. kontrolna pitanja u upitniku) također svjedoči i o jednoj drugoj hipotezi - da se u analiziranim stavovima obje populacije zapravo artikuliraju slične potrebe i interesi, što bi mogla biti realnija osnova njihovu kreativnijem druženju i sadržajnijem upražnjavanju slobodnog vremena. Istovremeno, učenici su na svojevrsan način kritičniji prema ovim aspektima zajedničkog provođenja slobodnog vremena, jer češće od roditelja tvrde kako nisu uvijek niti redovito zajedno, a koliko bi možda trebali biti.

⁴ U mnoštvu empirijskih pokazatelja, sistematizirali smo četiri tematske skupine istraživanih zavisnih varijabli, te ih prezentirali u zasebna četiri poglavlja. Radi se zapravo o komparativnom prikazu rezultata, budući se interpretiraju podaci dobiveni s dva različita upitnika.

Analizom ove interakcijske varijable spoznali smo da naši ispitanici promoviraju tipično adolescentski odnos prema pojmu prijatelja i definiciji "dobrog prijateljstva". Manjina je onih (4.9%) koji smatraju da im prijatelji nisu potrebni i da je moguće živjeti bez njih. To su oni, zapravo, koji nemaju nijednog dobrog prijatelja.

Komunikacijski procesi koji se razvijaju između roditelja i njihove djece, uz osvrt na metode učenja

U dnevnom tisku (najčešće u novinama *Slobodnoj Dalmaciji, Večernjem listu, Vjesniku*) krajem 1995 i tijekom 1996 godine,⁵ objavljeno je nekoliko napisa, koji upućuju na zaključak o općeprisutnom tzv. totalnom komunikacijskom slomu između djece i njihovih roditelja. Kao moguće posljedice navodi se, između ostalih, na primjer podatak kako je od 1990 godine u Splitu, 21 dijete pokušalo suicid, a prije 90-ih navodno taj broj nije bio poznat, jer se djeca s pokušanim suicidom nisu pojavljivala u splitskoj bolnici.⁶ Tu se radi češće o djevojčicama, koje za to koriste tablete; to nisu prognanici, niti izbjeglice; već djeca koja nisu imala prethodnih psihoza. Dalje, paradoksalno zaključuje novinar, kako rat nije uzrok svemu, već su to (1) depresije i obiteljski problemi, te (2) problemi sa školom. Iz takvih i sličnih napisa generalno se zaključuje kako je psihička stabilnost najmlađih poljuljana i kako je sveprisutan trend omalovažavanja dječjih potreba.

Empirijski podaci iz našeg istraživanja "pričaju" da:

...roditelji u 92.6% slučajeva, prema vlastitim iskazima, svakodnevno razgovaraju sa svojom djecom, i to su pretežno majke;

...također, većina učenika (80.9%) tvrdi da stalno i svakodnevno razgovaraju s roditeljima;

...roditeljske ocjene dječjeg ponašanja prema njima su uglavnom odlične i vrlo dobre, pa svi roditelji daju prolazne ocjene svojim potomcima (vidi Grafikon br. 1.). Približno slično djeca ocjenjuju svoje ponašanje prema roditeljima: vrlo dobro (53.4%) i odlično (31.1%, vidi Grafikon br. 2.);

...kvaliteta međusobnih odnosa između roditelja i djece očituje se i u činjenici kako i koliko roditelj pomaže svom djetetu u učenju i u svakodnevnim školskim zadacima - više od polovice njih (59.5%) tvrde da stalno prate rad svog djeteta u školi. Na učeničkoj skali pomagača, roditelji zauzimaju reprezentativno mjesto sa svojih 41.4%, zatim slijede braća/sestre sa 9.1%, pa profesori van škole-popularne "repeticije", onda prijatelji, baka/djed;

⁵ To je period u kojem je realizirano ovo empirijsko istraživanje.

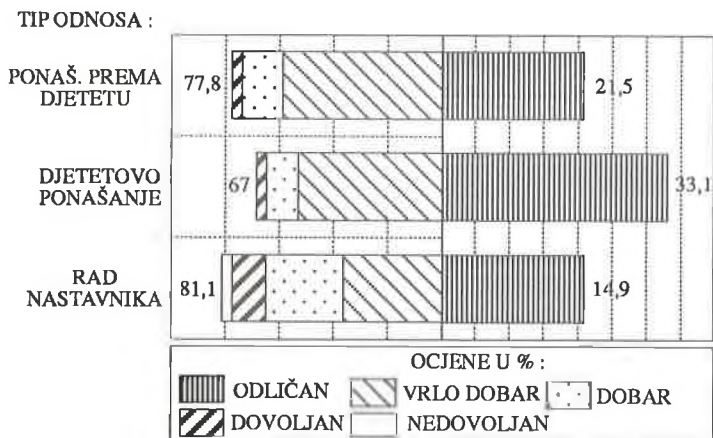
⁶ Vidi tekst "Tablete u dačkoj torbi - u pomoć!" (Eda Vujević, *Slobodna Dalmacija*, 30.11.1995.)

...oko polovice (56.2%) roditelja svoju djecu za počinjene uspjehe ili kada to zasluže, nagrađuju usmeno ili roditeljskim poljupcem.

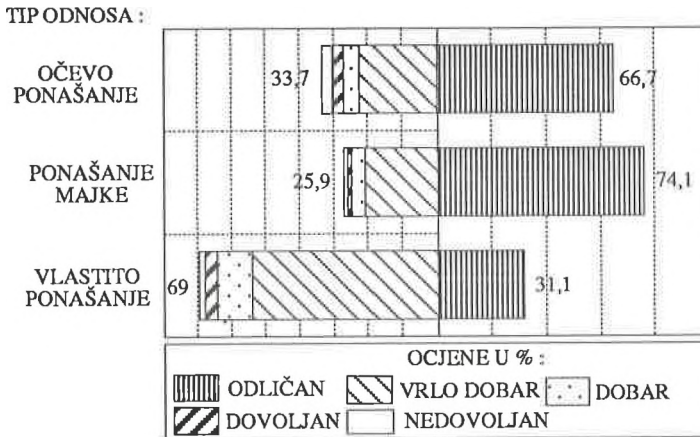
Dakle, moguće je zaključivati da učenici doživljavaju analizirane aspekte komunikacije puno konkretnije, realniji su u odnosu na pomoć (njena sredstva i metode) koje im odrasli pružaju u njihovom svakodnevnom odnosu prema školskim zadacima, u učenju i općenito u rješavanju školskih problema. Shodno tome, vjerojatno je da povećani broj roditelja predimenzionira svoje sudjelovanje i konkretnu pomoć koju pruža svom djetetu. Možda neki od njih imaju dobru namjeru da to naprave, ali zbog osobne prezauzetosti ili predinamične svakodnevnice, ne uspijevaju niti detaljno upoznati interese svog podmlatka, niti praktično artikulirati rezultate svoje želje da pomognu vlastitoj djeci.

Ipak, zanemarene djece čini se da gotovo nema u istraživanoj učeničkoj populaciji, pogotovo ne kod onih najmlađih, na primjer učenika petih razreda. No, analizirani istraživački rezultati nas upućuju na promišljanje alternativne hipoteze, prema kojoj se stariji osnovnoškolci rjeđe i nepotpunije upuštaju u komunikaciju s roditeljima, pa i u slučajevima kad se radi o pohvali ili nagradi. Krajnje negativnih komunikacijskih aspekata ili elemenata drastičnijeg odgojnog zapuštanja u našem istraživanju nije se našlo u većoj mjeri. Brojčani tragovi koji bi naslućivali takvo ponašanje od strane roditelja zapravo su tek potencijalne naznake zanemarivanja one komunikacije kojoj odrasli ne stignu udovoljiti iz sasvim objektivnih razloga, kao što su poslovna preopterećenost, prostorna i(li) stambena skučenost koja tjera ukućane van stana i posredno onemogućava konstantnije druženje unutar obiteljskog kruga.

Grafikon br. 1. *Roditeljske ocjene*

Grafikon br. 2. Učeničke ocjene

Stavovi i odnos učenika prema školi (interakcije učenici - škola)

Nerijetko nailazimo u našim medijima na izjave od strane oficijelnih državnih struktura kako je obrazovanje "strateška odrednica hrvatske politike", pa se deklarativno i planira smanjenje prosječno oko 30% nastavnog gradiva i sl. S druge strane, sveprisutna je opća povika odraslih, posebno učitelja, ali i roditelja, na opće stanje u školstvu. Naročito se u javnosti polemiziralo na temu obima i adekvatnosti nastavnih programa, optimalne nastavne satnice, o individualizaciji pristupa učenicima i drugim elementima nastavnog procesa.

Naši empirijski rezultati komentiraju takva raspravljanja:

...većina roditelja procjenjuje sveprisutnom učeničku preuzetost (65.3%);

...mnogo su kritičniji roditelji u situaciji kad se od njih zahtijevao decidiran stav o tome jesu li općenito zadovoljni odgojem i uvjetima rada svog djeteta u školi. Na kontinuumu opredjeljenja oko 80% ih je djelimično ili načelno zadovoljno tim aspektima, pa smatraju da bi se još mnogo toga moglo popraviti na obostranu korist i zadovoljstvo. Potpuno je zadovoljno svega 19% ispitanih.

Instruktivno je promotriti skalu ključnih (najvećih) dječjih problema koje roditelji smještaju u školske okvire. To su:

- 16.5%, općenito preobiman nastavni program iz svih predmeta, što nužno rezultira nezainteresiranošću djeteta. Ono postaje preopterećeno, uči mehanički, bez razumijevanja gradiva, što konačno ima vrlo slabe efekte po ukupno školovanje.

- 11.6%, loš pristup nastavnika, koji očekuju da isključivo roditelji rade i uče sa svojom djecom. Tako jedan anonimni roditelj rezignirano komentira: "Moram kod kuće unajmiti drugu učiteljicu!"

- 10.7%, nezainteresiranost nastavnika, nepedagoški odnos prema nastavi i u nastavi, te općenito prema djeci, jer ne razgovaraju s djecom i ne posvećuju im dužnu pažnju kao individuama. Rezultat je: nervozna "karikatura" od nastavnika, koji nema s nikim i ničim strpljenja ni volje da išta pozitivno uradi u školi.

- 5.8%, neadekvatne nastavne metode: opća testomanija, nerealnost nastavnika u ocjenjivanju, nesposobnost procjene kvalitete i vrlina djeteta, itd. Posljedice su: preslabo ili nikakvo razvijanje dječje kreativnosti i osobnosti, jer nastavnici nisu animirani, već samo odraduju onaj minimum koji im je nametnut.

- 4.1%, loša organizacija u školi, koja se svodi na nelogičan raspored vanškolskih aktivnosti, a razlozi su: neadekvatna opremljenost škole u nastavnim pomagalicama, pa u njoj uopće nema videa, kamera, osobnih računala, projektora i sl.

Preostali su roditelji koji školske probleme svog djeteta svode isključivo na osobne djetetove karakteristike ili mane, npr. zaboravnost, nemogućnost postizanja koncentracije, nemetodičnost, lijenost, nedostatak truda, introvertiranost, mucanje. Sve to navodi se prvenstveno zbog lošeg izbora metodologije učenja.

U općoj konstelaciji negativistički orijentiranih roditelja prema nekim školskim aspektima, zanimljivo je uočiti kako ti isti roditelji ocjenjuju angažman i odnos svog djeteta prema školi i školskim obvezama. Tu se skoro polovica roditelja ne može odlučno opredijeliti, pa njih 40.5% tvrdi kako ponašanje njihova djeteta ovisi o situaciji, jer je ponekad savjestan, a ponekad lijen. Umjereno savjesnima svoju djecu ocjenjuje 33.9% odraslih, dok 17.4% roditelja smatraju da su im djeca previše savjesna.

Na ljestvici predmeta koji se najviše uče i za koje učenici, prema njihovim vlastitim iskazima moraju uložiti najveće napore, ističu se: hrvatski jezik (23.6%), zemljopis (21%), matematika (17.8%) i povijest (11.3%).

Dakle, očita je sprega između društvenih i prirodnih znanstvenih područja. Na ljestvici predmeta koji se najmanje uče prednjače odgoji: tjelesni (21.7%), likovni (19.7%), tehnički (12.9%), glazbeni odgoj (11%).

Ali, oko 40% učenika doživljava učenje kao svoj težak životni zadatak i poseban napor. Druga polovica (55.3%) ne zna što bi odgovorila, a onih kojima učenje na predstavlja posebnu teškoću svega je 4.2%.

Gdje bismo mogli pronaći potencijalne/stvarne razloge/uzroke prethodno ilustriranih osjećanja naših učenika ?

Možda u sljedećem:

* aspekt redovitosti učenja: tek 67% mladih ispitanika uči redovito svaki dan;

* dio stambenog prostora koji je namijenjen prostoru za učenje: 66% ih uči isključivo u svojoj sobi;

* prvi na rangiranoj ljestvici (koji nosi najviši rang=1) najdražih predmeta je strani jezik, a zatim slijede likovni, pa tjelesni odgoj. Prvi među najmržim predmetima je hrvatski jezik, zatim slijedi matematika. Ali, ni za jedan predmet (niti pozitivno, niti negativno) nije se izjasnila trećina učenika;

* predmeti koje predlaže tek polovica roditelja i oko trećine učenika, a koji smatraju da bi isti trebali biti uvedeni u nastavu kao obvezni, budući da su do sada takvi nastavni sadržaji bitno manjkali, jesu: informatika, opća kultura ponašanja ili bonton, domaćinstvo, strani jezici, opći odgoj/neki neformalan sat, seksualni odgoj, psihologija adolescenata, ekologija, razne sportske discipline, itd..

Naši zaključci svode se na sljedeće tvrdnje:

Anketirani učenici generalno procjenjuju kako je njihov angažman i rad u školi više pozitivan negoli negativan i da se većina problema može smjestiti u okvire školskih prostora. S druge strane, njihovi roditelji, i to konkretna polovica od ispitanih odraslih, specifične probleme iznalazi i smješta, također u stroge školske okvire, tj. škole i kao institucije i kao organizacije. Galama i nezadovoljstvo se očituju i deciderano se mogu iščitavati iz upitnika (naročito iz pitanja tzv. otvorenog tipa, te ostalih elemenata koji utječu na opću procjenu validnosti istraživačkih podataka).

Nismo propitivali kakva su mišljenja o školi kao instituciji, već smo ih konkretno ispitivali što oni misle o nastavnicima, kao kreatorima nastavnog procesa. Evidentno je oko 20% roditelja naročito kritički orijentirano. U tu analiziranu skupinu raspoređena su ona mišljenja koja tretiraju rad učitelja kao relativno pasivan, neinspirativan, nemotiviran, lišen entuzijazma i bilo kakve dobrovoljnosti u radu. Izvorište većine takvih ponašanja naši ispitanici ne obrazlažu isključivo samim radom učitelja, odnosno njegovim stručnim mogućnostima ili količinom znanja, kojom oni raspolazu. Većina uzročno-posljedičnih momenata iznalazi se i obrazlaže prvenstveno u društvenom kontekstu, dakle, u društvu kao zasebnom entitetu, te u društvenim razlozima.

Učenci, za razliku od svojih roditelja, u određenoj su mjeri kritičniji spram ponašanja svojih učitelja, što smo i očekivali. Sekundarna analiza istraživačkih rezultata nas upućuje na zaključak da se radi o homogenijoj skupini učenika, koja konstantno zauzima udio od fiksne trećine ispitaničkog tijela i koja se po različitim aspektima i obilježjima načelno postavlja kao izrazito kritički, pa čak i negativistički orijentirana.

Socio - psihološki aspekti odnosa između roditelja i djece (interakcije: roditelj - dijete)

Kod nas već postoje neka istraživanja o utjecaju braka i bračne stabilnosti na različite aspekte dječjeg ponašanja i reakcija (Obradović Josip i dr., 1990. i 1992.). Stoga se nismo konkretnije takvim aspektima odnosa ovdje bavili.

Nastojali smo utvrditi: Kako roditelji generalno ocjenjuju svoje ponašanje u obitelji? ...Roditeljski uzorak u cijelosti se smatra boljim i uspješnijim roditeljem, dok istovremeno procjenjuju kako slabije rezultate postižu u ulozi obiteljskog člana. Vjerojatno se takva orijentacija usmjerava na druge članove obitelji, tj. na bračne drugove.⁷

Smatraju li se naši ispitanici sretnim ljudima ?

...Potpuno sretnih među mladima manje je od polovice - 44.3%, a među roditeljima sretnih je tek trećina.

Što djecu najviše smeta kod njihovih roditelja ?

...Navode se sljedeća obilježja ponašanja roditelja: vječna i neprestana nervoza i neraspoloženje, pušenje (kod jednog ili oba roditelja), dosadni su i sve moraju znati, kronično nepovjerenje u mlade, česte zabrane, puno vike, stalne roditeljske svade.

Nastojali smo dijagnosticirati postoje li strahovi kod naših ispitanika, kako ih oni artikuliraju, odnosno u kojoj mjeri ih svjesno prepoznaju i sl.?

...Utvrđili smo da čak 70.6% anketiranih učenika svjesno osjeća strah i izriče kako se nečega boji. Među njima 13.33% osjećaju veoma često strah. Oko trećine učenika prepoznaje svoje učitelje kao osobe koje im ulijevaju strah, a čak 10% anketirane djece priznaju da se strašno boje svog oca i 2.6% majke.

...Pušenje je jedno od aspekata ponašanja odraslih koje naše mlade izgleda u najvećoj mjeri smeta. U učeničkom uzorku puši njihovih 64.4% roditelja. Dakle, u roditeljskom uzorku su 2/3 pušači.

⁷ Napominjemo da su u roditeljskom uzorku prevladavale majke (66.1%), a ne očevi.

Dalje, u učeničkom uzorku njih 15.2% (od toga većinom sedmaši i osmaši) tvrde da im puše prijatelji, vršnjaci naših ispitanika. Vrlo kolebljivima iskazuje se 20-tak % učenika.

...Drugi porok: alkohol. Među ispitanim učenicima njih 4.1% priznaje da konzumira pivo, vino, konjak ili vinjak. Istovremeno, više od polovice (57%) roditelja pije alkoholna pića.

Evidentno je moguće prepoznavati tragove ovisničkog ponašanja među mladima i da ovisnosti postoje i u ovoj (istraživanoj) populaciji, ali primarno kao latentne opasnosti od njihova umnažanja. Uostalom, nismo pronašli ni puritanizam u ponašanju roditelja, pa, ako je metoda imitacije jedna od učestalije primjenjivanih u odgoju i socijalizaciji djece u najširem smislu, onda dugoročnije ishode možemo pretpostavljati.

Nesumnjivo je da usprkos svim nedaćama, društvenim i obiteljskim, koje prate naše mlade, oni ipak nisu rezignirana gomila nezadovoljnih i nervoznih mladaca. Dapače, kad ih se pita bi li i oni kad odrastu voljeli imati djecu, odgovaraju masovno potvrdno (76.4%), dok oni najmlađi još nisu o tome razmišljali (21.4%).

Nedvojbeno je istraživač stekao dojam kako naši mladi usko vezuju LJUBAV - ZDRAVLJE - SREĆU - BLAGOSTANJE. Taj četveročlani suodnos kao da je većini svojevrstan životni moto, pa se i pojam ugodnosti u budućem životu reflektira i vezuje usko uz činjenicu osnivanja vlastite obitelji. Prema tome, ovdje su nesumnjivi utjecaji i plodovi interakcija s vlastitim roditeljima, kao i sva ona ljubav, briga i pažnja koju poklanjaju svojoj djeci. Jasno da u takvoj interakciji škola kao institucija i učitelji kao nositelji nastavnog procesa nisu izolirani činitelji.

Zaključne naznake o društvenim utjecajima i društvenoj uvjetovanosti (pokušaj sociologiziranja)

Duboke promjene odnosa generacija unutar obitelji kao (još uvijek) temeljne ćelije društva opravdavaju sve veći interes društvenih znanosti za ponovno promišljanje i vrednovanje obiteljskih veza. Našavši se u raskoraku između potrebe obrane temeljnih struktura tradicionalno shvaćenog "normaliteta" i tolerancije prema vlastitoj djeci i njihovim sve vidljivijim post-materijalističkim stilovima života, institucija obitelji snašla se brže od institucije škole. Ambivalentnost između straha od budućnosti i optimizma, suvremena obitelj riješila je liberalizacijom odnosa prema mladima. Bježeći pak od anonimnosti sve kompleksnijeg društva, mladi su se, kako tvrde suvremeni istraživači mladosti (Janke, Niehues, 1995,14), počeli sve više

okretati svijetu roditeljske kuće koji više ne doživljavaju kao suprotnost. O obitelji kao novom ekonomskom, ali i emocionalnom pribježištu u 90-im, svjedoče brojne studije fenomena "produžene obitelji" koji se najprije interpretirao kao efekt kulturne tradicije katoličke matrice koja propisuje obitelji produženu protektivnu ulogu u poteškoćama potomaka. Međutim, prema mišljenju istraživača IARDS-a (Milano) koji su 1993, godine analizirali mlade u Italiji, fenomen "produžene obitelji" u Italiji, Španjolskoj, ali i ostalim razvijenim postindustrijskim zemljama,⁸ nije posljedica kulturne tradicije, nego radikalne transformacije koju je doživjela institucija obitelji tijekom posljednjih desetljeća. Ta je transformacija obitelji omogućila da se s relativnom lakoćom zajedničkom stanovanju i međusobnoj toleranciji prilagode dvije generacije. Prema istom istraživanju, među mladim Talijanima, obitelj je uz ljubav najviše vrednovana na idealnoj ljestvici važnosti.

Suvremena obitelj u Hrvatskoj suočena je, pak, isto kao i drugi segmenti hrvatskog društva, s izuzetno kompliciranim zahtjevima. U situaciji u kojoj se u svim strukama i na svim razinama smanjuje broj radnih mjesta te su perspektive u radu i zanimanju izuzetno teške, u situaciji u prosjeku niskih raspoloživih financijskih sredstava, većina obitelji u Hrvatskoj prisiljena je koncentrirati se prvenstveno na savladavanje života. Stoga smo pretpostavili da prosječnu obitelj u Hrvatskoj, više nego obitelj u razvijenim, postindustrijskim društvima, karakterizira danas promjenjivost, dinamičnost i ugroženost. Smatrajući da na obitelj ne utječu samo civilizacijske promjene i faktori, nego i svakodnevni kao što su životni standard ili slobodno vrijeme, nastojali smo ih analizirati u ovom istraživanju. Nastojali smo zato tretirati obitelj kao sociološku grupu, smatrajući da je u suštini determiniraju isti faktori kao i oni koji određuju razvoj konkretnog društva u kojima takve obitelji egzistiraju. Stoga bismo mogli zaključivati, a na osnovu pregleda naših empirijskih rezultata, kako osiromašenje obiteljskih *millieua*, tj. radikaliziranje percepcija roditelja o vlastitim načinima života, zapravo implicira ili podrazumijeva istovjetna shvaćanja o prirodi i karakteristikama trenutnih društvenih odnosa, kao i temeljnih obilježja društvenog sustava u kojem danas i ovdje egzistiramo.

Naša opća hipoteza pretpostavljala je narušavanje homogenosti obitelji, zbog brojnih društvenih nedaća, zatim zbog činjenice da su se stilovi života iz temelja mijenjali.⁹ Postoje službeni podaci, po kojima je siromaštvo poraslo na

⁸ U SAD-u se fenomen "produžene obitelji" naziva Petar-Pan sindrom.

⁹ Za ilustraciju, čak se jedan gradski teritorijalni prostor, kao na primjer grad Split pokušava isforsirati kao "narkomanski i ovisnički slučaj". Polazišta i obrazloženja takvih ocjena temelje se na stavovima o svojevrsnoj izoliranoj i kvalitativno drugačijoj sudbini u Hrvatskoj, bitno različitijoj od Zadra, Rijeke i drugih.

području Splita za 15%,¹⁰ stoga smo to obilježje tretirali kao intervenirajuću varijablu, jer poremećaji iz društvenog okruženja, kao na primjer oni socijalne, ekonomske ili moralne naravi, od odlučujućeg su utjecaja na obiteljski "korpus", što se evidentno preslikavalo u stavovima ispitanika o posljedicama tih društvenih promjena, koje će biti dugotrajne i dalekosežne.

Jedna od posljedica je, već spomenuta, disfunkcionalnost obitelji kao društvene grupe. Naime, dvojbena je koji će faktori uspostaviti novu ravnotežu u nepovoljnom utjecaju niza različitih društvenih (unutar kojih i školskih) utjecaja.

Argumentaciju navedenih teza pronalazimo, naravno, među našim empirijskim podacima:

... Velika većina od 83.4% ispitanih roditelja osjećaju se zabrinuto i nemirno u zadnje vrijeme (početak 1996 godine).

... Što ih to najviše muči i brine:

- nizak i sve lošiji društveni standard, kao posljedica izrazito loše ekonomske situacije u društvu (20.7%),

- ovisnosti kod mladih, posebno narkomanija i alkoholizam (10.7%),

- opća atmosfera u društvu, koja ocrtava masovna nedolična ponašanja, ljudsku pokvarenost, sebičnost, nepravdu, negiraje temeljnih humanih vrijednosti, sveprisutna opća otuđenost, nedostatak odgoja i opće kulture ponašanja i življenja, ništavilo pameti, primitivizam moćnih, odsutnost respekta osobnosti na svim društvenim nivoima, te opća ljudska glupost, itd. (9.9%),

- osjećaj besperspektivnosti i beznadežnosti, tj. promoviranje nesigurne budućnosti za svih, a posebno za djecu (9.9%),

- opći nered i bezvlašće u društvu zbog nepostojanja pravne države, porast kriminala i svih vrsta lopovluka, neopravdano bogaćenje manjine i neprestano veličanje moći novca, uz činjenicu da izrazita manjina odlučuje o životnim i profesionalnim sudbinama mnogih drugih pojedinaca (9.1%),

- postratni sindrom - opće društvene posljedice rata, te još uvijek prisutan strah od četnika i veliko-srpske agresije (9.1%),

- opća neurotična situacija u društvu: predinamičan tempo života, koji rezultira bolešću mnogih članova naše zajednice (6.6%),

- nezadovoljavajući socijalni status ispitanika, tj. nemogućnost da se poboljša većina elemenata društvenog položaja (5.8%),

- nedemokratski društveni/posebno politički odnosi, uz tendencije skretanja ka "agresivnoj demokraciji", a ne humanoj (3.3%),

¹⁰ Riječ je o uvećanju broja obitelji sa socijalnom iskaznicom (vidi tekst "Porast siromaštva 15 posto", E.V., objavljen u, *Slobodna Dalmacija*, od 30.03.1996.).

• opća nezaposlenost i neizvjesnost oko radnih mjesta, poslova, te masovni otkazi u velikim poduzećima (3.3%).

Sociolozima bi ovi posljednji nalazi, čini se, štošta značajnog mogli indicirati. Stoga ćemo još promotriti - tko su naši tipični ispitanici, odnosno koja su to njihova prosječna obilježja koja ih karakteriziraju ?

TIP RODITELJA: majka; prosječne dobi od 37 godina; živi u prvom braku; ima dvoje djece; živi u četveročlanoj obiteljskoj zajednici; nema trajno riješen, niti zadovoljavajući stan; živi u dvosobnom stanu; prosječni mjesečni prihodi iznose do 4000 kn.; posjeduje većinu nekretnina i pokretnina s ponuđene liste - televiziju, automobil, video i dr.; procjenjuje da živi slično kao i većina drugih obitelji.

TIP UČENIKA: dječak, prosječne dobi od 12 godina; živi s oba roditelja; nema svoju vlastitu sobu; nema puno slobodnog vremena za igru, ni razonodu; najčešće se zabavlja na ulici i s prijateljima.

U cijelosti, u našim istraživačkim poduzorcima nema previše bogatih, ali ni previše siromašnih. No, u svakom studaju očito je da se ne radi o totalno osiromašenim društvenim slojevima. Ali, čini se da su pojmovi siromaštva, odnosno bogatstva u doslovnom smislu, zapravo fenomeni koji se doživljavaju i tumače na relativan način. Ili da pojasnimo naše nalaze: četveročlana obitelj koja posjeduje televiziju, automobil, video, vrijedne knjige, zemljište (uglavnom neobrađivo i zapušteno), osobno računalo, zatim CD, vikendicu i brod - ne smatra sebe bogatom, ali ni siromašnom obitelji, već tretira svoje pripadništvo tzv. srednjem sloju. Istovremeno, takav tip ispitanika sebe *de facto* smatra latentno osiromašenim, nezadovoljnim, djelimično sretnim, više nesretnim, prezauzetim, često nervoznim i jednom riječju, kao da se artikulira (indirektno) nekakav model nesređenog, konfuznog, nejasnog poimanja sebe i vlastite egzistencije. Tim više, tako naznačen obiteljski model identificira se s većinom ostalih obitelji u Hrvatskoj, a temelji se na tvrdnjama kako im je "niti dobro niti loše", što sve skupa implicira dojam o općoj rezigniranosti istraživane populacije.

Na kraju, citirat ćemo riječi jedne anonimne učenice:

"Ne želim u životu put od cvijeća, neka se nađe i tmje,
jer volim boriti se protiv problema !"

Ova misao ulijeva optimizam i nadu u bolje sutra, ali i učvršćuje naše spoznaje kako idealnog vrta nema, niti zatvorenog prostora očišćenog od problema bilo koje ili kakve vrste. Zato je krajnji opći cilj ovog sociološkog empirijskog istraživanja bio - tek proniknuti i pokušati "snimiti" o kojim je i kakvim problemima riječ, ali ne i pronalaziti krivca ili dežurnu žrtvu unutar školskih okvira.

Literatura

- BAETHGE, M. (1985) Individualisierung als Hoffnung und als Verhängnis. U: Cohen, P./M. Baethge i dr. *Verbogen im Licht*, Frankfurt/M, Neues zur Jugendfrage.
- BALLANTINE, J.H. (1989) *The Sociology of Education*, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall.
- DONALD, J. (1990) Izobražavanje po Thatcherizmu. U: *Teorija vzgoja: Moderna ali postmoderna*, Zbirka Studium generale, Šolsko polje 3, Ljubljana, Univerza.
- GILBERT, N. ed. (1993) *Researching Social Life*, London, Sage Publications.
- GOFFMAN, E. (1969) *Strategic Interaction*, New York, Ballantine Books.
- HEYNEMAN, S.P. & LOXLEY, W.A. (1983) The Effect of Primary-School Quality on Academic Achievement across Twenty-nine High-and Low-Income Countries, *American Journal of Sociology*, 88(6):1162-1194.
- JANKE, K & NIEHUES, S. (1995) *Echt abgedreht: Die Jugend der 90er Jahre*, München, Beck'sche Reihe.
- Jugendwerk der Deutschen Schell (1996) *Jugend '92. Lebenslagen, Orientierung und Entwicklungsperspektiven in vereinigten Deutschland*, Opladen
- LAYDER, D. (1993) *New Strategies in Social Research: An Introduction and Guide*, Cambridge, UK, Polity Press.
- LEGRAND, L. (1993) *Obrazovne politike*, Zagreb, Educa.
- LESOURNE, J. (1993) *Obrazovanje i društvo: izazovi 2000. godine*, Zagreb, Educa.
- MADÉLIN, A. (1991) *Osloboditi školu: Obrazovanje a la carte*, Zagreb, Educa
- MAY, T. (1993) *Social Research: Issues, Methods and Process*, Buckingham, Philadelphia, Open University Press.
- MUSGROVE, F. (1979) *The Family, Education and Society*, London, Routledge & Kegan Paul.
- OBRADOVIĆ, J. (1990) Djeca razvedenih roditelja: Reakcije, prilagodba, emotivni, socijalni i kognitivni razvoj, *Primijenjena psihologija*, 11(1):155-172.
- OBRADOVIĆ, J. i dr. (1992) Bračni odnosi i stabilnost braka, *Revija za sociologiju*, 23(3-4):147-168.
- PASTUOVIĆ, N. (1996) Upravljanje i reformiranje obrazovnih sustava: osvrt na reforme u postkomunističkim zemljama, *Društvena istraživanja*, 5(1):39-58.

- SHIPMAN, M. (1988) *The Limitations of Social Research*, Third Edition, London, New York, Longman.
- TOWNROE, C. & YATES, G. (1995) *Sociology*, England, Longman House.
- ULE, M. (1990) Zlom pedagoške iluzije v postindustrijski moderni. U: *Teorija vzgoja: Moderna ali postmoderna*, Zbirka Studium generale, Šolsko polje 3, Ljubljana, Univerza.
- WALKERDIENER, V. (1990) Psihološka vednost in pedagoška praksa: proizvodjanje resnice u šolah. U: *Teorija vzgoja: Moderna ali postmoderna*, Zbirka Studium generale, Šolsko polje 3, Ljubljana, Univerza.
- ŽUPANOV, J. (1995) *Poslije potopa*, Zagreb, Globus.

Anči Leburic, Inga Tomić-Koludrović: FAMILY - CHILD - SCHOOL
Between the Public and the Private

S u m m a r y

The paper deals with certain aspects of the family background of upper classes pupils in a primary school in Split. Some of the basic moments of parental socio-economic status and general social milieu are illustrated as well. Specific qualities of interactions developed in these contexts between parents and their children are dealt with in particular.

The empirical state "recorded" by a questionnaire at the beginning of 1996 is presented in its entirety.

It can be generally concluded that our young people establish a close relation between love - health - happiness - welfare. The four-item correlation seems to be a sort of motto to most of them.

Within social relations, school as an institution and teachers as incumbents of the teaching process are not isolated factors, in spite of general claims as to on their passiveness.

Most empirical findings inspire us with optimism and hope for a better future but at the same time they confirm an understanding that there does not exist any enclosed social area free of any kind of problems.

KEY WORDS: family, school, empirical research, social interactions